د اتمان خېل قبيلې لنډه پېژندګلو

Ketabton.com

سکالر:

طارق حسين

نګران:

ډاکټر مظهر احمد

پښتو او د شرقي ژبو څانګه ملاکنډ پوهنتون

سيشن ۲۰۲۲-۲۰۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتمان خیل د پښتون قام یوه لویه قبیله ده. اتمان خیل هم لکه د نورو پښتنو تورزن، پیاوړي ، توریالي او خواري کښ خلک دي. اتمان خیل زیاتر د دنګو دنګو غرونو په لمنو کښې میشت دي دې سره سره په سمیزو سیمو کښې هم د اتمان خیلو لویه شمیره پرته ده. اتمان خیلو ډېر ملي اتلان او نور ډېر د کار خلک پیدا کړي دي او په تاریخ کښې یې ځانته یو غوره مقام مونداﻻي دي.

د اتمـان خیلـو دنـګ دنـګ قدنونـه، خـاکي مخونـه، هجري ډبي، دودنـه دستورونه، ناستې ولاړي، لرغونې لارې چارې د دوي لهجې، د خیل خانیو نومونه د لرغنتوب او پیاوړتوب علایم لري.بهادر شاه ظفر کاکا خیل په اتمان خیلو د هیروډټس او د فلـپ باچـا ذوي سـکندر د دور د اسـاکیني Asskenoi, Accacini قیـاس کـوي ښاغلے بهادر شاه ظفر کاکا خیل صیب پښتا د تاریخ په رڼا کښې لیکي.

"د سکندر د حملې په وخت دریمه قبیله د اساکیني په لفظ ضبط ده دا خلک د سکندر د حملي په وخت د تالاش د کڅۍ نه واخله تر بونیر پوري په ټوله علاقه کښې میشته وو. دا لفظ اساکیني هم په څه نه شکل کښې د اس سره تعلق ساتي یعني څه رنګه چې اوستایې ژبه کښې اس" ته اسپا" وئیلے شي دغه رنګ په سنسکرت کښې اس ته اسوا" وئیلے شي د اسواکا" په نامه په مهابهارت کښې هم ځني قبائیل ذکر دیچې د هند په لري اطرافو کښې د شمال مغربي علاقو کښې استوګن وو امکان لري چې لفظ اسواکا به په مقمي ژبه کښې په اسواکا بدل شوے وي او دغه لفظ (اساکا) به یونیانو د خپلې لهجے مطابق اساکیني کښې ضبط کړے وي"[1]

هم دغه لیکوال وړاندي لیکي:

"اوس که چیري دا قیاس قابل تسلیم وي چې اسیاسي او ګوري هغه خلک وو چې د شجره نویسو له خوا په یوسفزي او غوریاخیلو یاد شوي دي نو دا اساکیني څوک وو؟ زما قیاس دا هغه خلک دي چې د دوي اخلاف د شجره نویسو له خواه په اتمان خیل، سواتیان، ګدون یا جدون په نومونو ذکر شوي دي د سکندر د زماني چې کوم علاقو کښې ګوري او اساکیني قبایل اباد وو په هغه کښې د سکندر د زماني اسپاسي په هغه کښې د ننۍ زماني یوسفزي اباد دي"[2]

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د کاکاخیل د قیاس په جایز اتفاق ومنل شي نو د اساکیني علاقو کښې اوس هم اتمان خیل اباد دي او د اتمان خیلو په اویو دولس یا اته خیل خانیو " کوم چې د اتمان بابا؟ اولاد نومیږي"

کښې ګوري لویه خیل خانه ده چې لاندي ډېرې څانګې لري او پنجکوړي ته سیلمه د دیر په پوله لوي جایداد لري. داسې د اتمان خیلو څانګي "د اتمان بابا؟ اولاد " نومونه هم د لرغونتیا علایم لري لکه ماندل ـMandal ، شموذي ، Shamozi، علیزي ـ ALizi، متکي ـMatakki ـ ، پیغوذي یا پیغزي ـpeghozi ، اصیل ـ Asil ، بیمري ـ Bimariـ بټکور یا بټ خیلButkor ـ ګوري ـGwari ــ ، سانیزي یا سنیزي ـ Sanezi ټاکورTakwar ـ استاندار ــ Asatanadar ـ سمیل زي یا اسماعیلزي چې پکښې ټاکور او منــدن هــم راځــي. مســټر هنــري والټــر بیلــو پــه خپــل کتــاب "an inquiry to the ethnography of afghanistan" کښې لیکي:

ژباړه:

" د اشنغر د السوالې د داودزو سره سیلمه د مومندو یوه بله څانګه ده او له هغي په خوا کښې اتمان خیل یا تمان خیل دي دوي د پورته ذکر شوو څخه خواره توپیر لري. دوي د سوات سیند دواړو غاړو ته د کیمور څخه تر خانوړې پوري غونډې نیولي او د رانیزو او مومندو د غرونو په غونډیو کښې موقعیت لري. ویل کیږي چې دوي د غور هیواد څخه راوړل شوي او دلته د یوولسمې پیړۍ په لومړیو کښې د سلطان محمود غزني لخوا د نظامي کالونۍ په توګه ځاي شوي. دوي د هیروډټس د دور د اتاي Utoi نمایندګي کوي"[3]

دغه پورته اقتباسات د مذکوره لیکوالانو مخ په وړاندي ډاکټر بشري خاتو په تاریخ صوابۍ کښې او څه نورو لیکوالانو هم وخت په وخت رانقل کړي. اتمان utman یا تمان Taman لفظ د کومه راغلو؟ او څومره لرغونیا لري؟ د خیل لاحقه کله او څنګه دوي سره ولګیدله؟ دغه ځانله یوه بیله څېړنه او زیار غواړي . ځکه چې د اتمان خیلو څه مشران ځانونه په تمان خیل Tamankhel نوموي او ځنې یې کره بره اتمان خیل utmankhelوائي او هم دغه ډول ځنو تاریخونو کښې په دواړو نامو دوي نومول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي. خوشحال بابا هم د پښتنو خزو د خويو خصلتونو د بيان په اړوند يو شعر کښې وئيلے چې دغه ښاغلي جميل يوسفزي خپل تصنيف کښې کوډ کړے دې ليکي

"په اړهنګ بړهنګ* کښې هم شته اتمان خيلي د سړيو په جامو جامو ريمني ارهنګ برنګ د اتمان خيلو د باجوړ سيمه ارنگ اتمان خیلوں ہی کے پاس ہے آج کل کی تقسیم کے مطابق دریائے سوات کے شمال مغرب میں آتا ہے اور یہ باجوڑ کا علاقہ محسوب ہوتا ہے درمیان میں دریائے سوات بہتا ہے تحصیل اتمان خیل سے بالکل متصل ارنگ برنگ کا علاقہ ہے اس شعر سے واضح ہوتا ہے کہ 1669 ع کے لگ بگ اتمان خیل ادھر ہي تھے جدھر حال بسر نظر آتے ہیں"[4]

د پښتنو په معلوم تاريخ کښې اتمان خيل کرلاني ياد دي په دغه لړ کښې ښاغلے اولف کيرو "The pathans" کښې ليکي:

"که د کرلانۍ کورنۍ کرښه په زير سره وګورو نو داسي نتيجه اخلو چې ټولي مشهوري قبيلې په کرلانۍ پوري تړلي دي چې د دولتو بيل شوي او ازاد پاتي شوي دي داو طلب او اجيرو سپاهانو يې تاريخي شهرت تر لاسه کړے دے چې د افغان په نامه يادېدل. ارمړ د دوي په شجره کښې داسې بيان شوي چې توي شوي او د افغانيت ادعا نه لري"[5]

هم دا ښاغلے وړاندي د وزيرستان په بيان کښې ليکي:

"...دوي ټول کرلاني دي او زمونږ د کلاس د مخي دوي افغانان نه بلکښې خالص پښتانه دي داسې يوه کمزوري پخوانۍ کيسه شته چې کرلاني د ترکستان د مينځ نه راغلي دي خو دا تيوري لکه د نورو تيورو پشان د پښتنو د اصل په حقله موجودي ' يوه ضعيفه تيوري ده او اعتبار نه لري. دا چې کرلاني دي او د غرونو خلک دلته کرلاني دي داسې ښايي چې خالص او تر ټولو لرغوني خلک هم دا خلک دي."[6]

دلته نتيجه په دې تماميږي چې اتمان خيل په کرلان نامه پوري منسوب دي او د غرونو او سمو لرغوني خلک دي. ښاغلے ډاکټر لطيف ياد په خپل کتاب پښتنې قبيلي وپيژنۍ کښې د دوديز او روايتي تاريخ په بنسټ ليکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"اتمانخیل دپښتونخوا یوه مشهوره قبیله ده چې د پښتنو په کرلاني ګروپ کښې شامل دي او دوي ته ددوي دپلار اتمان بابادنوم په وجه اتمانخیل وایي ۰ اتمانخیل په یوه وا حده سیمه کښې استوګنه لري خو په درې اداري وا حدونو یعنې باجوړ ایجنسی، مومندو ایجنسی او ملکنډ ایجنسی پورې اړه لري."[7]

وړاندې لیکي:

"اتمانخیل د څوارلسمې عیسوي پیړۍ په پیل کښې د یوسفزیو قبیلې په ګډون د ټانک او ګومل د غرونو نه غرونو نه دکابل او ننګر هار له لارې پېښور ته لاړل او له هغه ځایه په دوابه او اشنغر کښې د یوسفزیو سره یو ځاي په غم او ښادۍ کښې شریک شول ۰کله چې د دلازاکو ، یوسفزیو او نورو قبیلو تر مینځ د لنګر کوټ په میره یا ګړي کپوره کښې جګړه پېښه شوه ، نو په دغه وخت کښې دغه قبیله سره له دې چې دلازاک د دوي سره د قبیلوي خپلوۍ له کبله نږدې و د یو سفزیو پر خوا ودریدل او په دې توګه یې دلازاکو ته ماتې ورکړه ، خو یو سفزیو ددوي سره کشو مشه ښېګڼه و نکړه ۰ وروسته اتمانخیل له هغه ځایه تېراه ته ولېږدېدل او کله یې چې له هغه ځایه هم لاسونه لنډ شول نو بیا د اړنګ برنګ سیمې ته لاړل چې لا تر او سه هم په همدې سیمې کښې مېشته دي ۰ د اتمانخیلو سیمه په عمومي ډول غرنۍ ده چې د لویشو او کوچنیو درو نه جوړه شوې ده چې واړه(کوچني) سیندونه یې دسوات په سیند کښې چې په دغه سیمه کښې د ابازو په سیند مشهور دي توئیږي ۰ ددوي د سیمې شمال ته د باجوړ سیند بهیږي چې تر کلاني او اتمانخیل سره جلاکوي ۰ داتمانخیلو هغه سیمه چې په ملکنډ ایجنسۍ پورې اړه لري د سوات د سیند له خوا خړوبیږي ۰ .... د اتمان خیلو مشهور کلي ، خرکي، میاه خان، سنګاو، پیپل، کوهې برمول دي"[8]

د ډاکټر لطیف یاد صیب لیک لکه چې وړاندي ووئیل شو په دودیز تاریخ او ابتدائي معلوماتو پوري اړه لري، بشپړه څېړنه نه ده.د اتمان خیلو په لړ کښې کره ، سمه، او واضحه څېړنه نه ده شوې. دغه د باجوړ، مومند، او ملاکنډ پورې خوره وره جغرافیه معلومیږې چې د اتمان خیلو بنیادي ټاټوبے دے. خو اتمان خیل د دغه نه پرته په افغانستان کښې په ګڼ شمیر ولایتونو کښې اباد دي یواځې د کابل فرزې اولسوالي کښې اتیا سلنه اتمان خیل اباد دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه فرزي اولسوالي ته د مروري السوالي څخه دغه خلک کوچيدلي هم دغسي بغلان قله ګۍ اولسوالي کښې يولس سوه کوره د دوي شمير شته د دغه نه پرته پروان، ننګرهار او شاوخوا اتلس ولايتونو کښې اتمان خيلو لوي تعداد ځاي په ځاي شتون لري. دافغانستان نه علاوه د هندوستان په رام پور، بهار، لديانه، حيدراباد، کلکته او نورو ځايونو کښې هم د اتمان خيلو شتون لکه د نورو پښتنو شته په دغه اړه سيال مومند د پښتنو قبيلو شجري کښې ليکي.

"په ۱۹۴۰ع کښې بهار ـ بنګال کښې د دريو لکهو نه ډير پښتانه اوسيدل چې د هغوی اهم مرکزونه پټنه ، بردوان ، او ډهاکه ؤ او په کلکته کښې شاوخوا پنځلس زره پښتانه استوګن ؤ په کلکته کښې دغه پښتانه يوسفزي، اتمان خيل او پڼي ؤ"[9]

اوريجن اينډ هسټري آف انډس 900 BC to 1947 د لديانه ضلعي په بيان کښې ليکي.

Ludiana District The following pathans tribes are represented in this district; balozai, tarban, barakzai, daudzai, gilzai , Gori, Tamankhel, yusafzai, ,janzai. Besides their own woman the will marry among chohan, mujis and behues but will not give their daughters in marriage to them. Pathans numbers are 3939 they are mostly refuges from kabul living in ludiana town but an anciaent colony of them hold land in bahwalpur.

ژباړه:

"دې ضلعه کښې لاندينی پښتني قبيلي ژوند کوي بلوزی، ترين، بارک زي، داود زي، ګوري، اتمان خيل، يوسف زي، جت ري. دا خلک د خپلو په نسبت په چوهانو، مجوسيانو او بيوو کښې ودونه کوي. ليکن ولي خپلي لوڼه دوي ته نه نکاح کوي د پښتنو تعداد ۳۹۳۹ پوري دي دوي اکثريت د کابل څخه کوچيدلي ليکن د دوي لرغوني کالونی د بهاولپور زمکي دي."[10]

د دغه نه علاوه کوزې پښتونخوا په ډيرو ولايتونو کښې د اتمان خيلو لويه شميره شته يواځې د کوز دير اولسوالي کښې شاو خوا څلويښت سلنه نه زيات اتمان خيل شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسي بر دير، سوات، مردان، اشنغر، صوابۍ، پېښور ، ضلع اورکزی او ضلع لور لايې بلوچستان پوري خواره واره په زرونو تعداد کښې شته. دغه ټولو احاطه کول دې محدود ليک کښې يو څه مشکل کار دي دغه کښې د څه په حقله به ليک مخ په وړاندي بوځو لکه د صوابۍ د اتمان خيلو په حقله ښاغلے جميل يوسفزے صيب ليکي:

"اب اتمان خیل مندڑ اتمان خیل مندڑنامے کا حصہ بن گئے ہیں. ضلع صوابیٔ کے تحصیل رزڑ میں اتمان خیل ملکیتی رقبہ رکھتے ہیں معلم نہیں کہ تحصیل رزڑ کے اتمان خیل کسي واقعے کے نتیجے میں آئے ہیں. اولاد رزڑ کے ساتھ تقسیم میں سبب رشتہ داري، محال، نورا خیل کا حصہ بنے صوابیٔ میں اتمان خیل تپہ اتمان صوابیٔ سے کہیں بڑھ کر ہیں."[11]

هم په دغه ډول د مردان د اتمان خيلو په اړوند تحقيق د لوي زيار متقاضي دي لکه چې د مخه ووئيل شو د اتمان خيلو لويه ابادي په خرکي، مياه خان، سنګاو، پيپل، کوهي برمول کښې او ورسره نورو سيمو کښې پرته ده. دغه پراخه سيمه ده او لويه رقبه لري اتمان خيل په کښې د ملکيت په حساب د شيخ ملي د ويش نه وړاندي اباد دي. دغه سيمه د کاڼي دوري نه واخله تر دې دمه لوي تاريخ لري د خوشحال خان خټک په دغه سيمه کښې قيام هم کړي وو شعرونه يې ليکلي او دغه کښې يې د دغه سيمي يادونه هم کړي لکه چې ليکي:

زما ژبه نه ده اور ده
ګذارونه د ټوپک کا

خوشحال ناست په برمول دي
ارمانونه د اټک کا "[12]

هم دغه شان دغه مشهوره قصيده د برمول په مقام خپل قيام دوران کښې ۱۰۸۶ کښې ليکلي وه اخيري شعر کښې د برمول يادونه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیـــا لـــه کـــومې راپیـــدا شـــو دا بهـــار
چـــې وطـــن د پښـــتنو یـــې کړلـــو ګلـــزار

د دریمـــــې خـــــور اول کـــــال د عفـــــو وو
مـــا چـــې ووې برمـــول کښـــې دا اشـــعار"[13]

هم په دغه اړه ښاغلی جمیل یوسفزی د اتمان خیل د بیان په لړ کښې په خپل کتاب "مملکت یوسفزئ کے قبائل" کي لیکي

"دراصل ان دووادیوں کے شمال میں دریائے سوات دشوار گزار گھاٹیوں میں سے بہتاہے. جبکہ جنوب مشرق سے بھي اس وادي میں بھي اس وادي کو مسخر کرنا مشکل تھا. اکبري یلغاریں ان وادیوں کي چھٹانوں سے ٹکرا کر پسپا ہوئي تھیں. نا قابل تسخیر ہونے کي وجہ سے یہ وادیاں ہمیشہ ان مخالف لوگوں کیلئے پناہ گاہیں رہي تھي. یہي حال کا ٹلنگ کے اتمان خیـ ملوں کا بھي تھا. خوشحال خان خٹک کے قید وبند کے زمانے میں ان کا گھرانہ موضع "سنگاو" میں پناہ لینے پر مجبور ہو گیا تھا خود خوشحال خان برمول (اتمان خیل) میں کئي ماہ قیام پذیر رہا تھا یہ واقعات 1669 ع سے پہلے کے ہے. پھر خوشحال خان خٹک کا قیام 1669 ع میں دورہ سوات کے دوران اس علاقے میں رہا. اور بقول رحیم شاہ رحیم خوشحال خان اور میاں ملانور کا مشہور مناظرہ اتمان خیل کے موضوع پیپل ہي میں ہوا تھا

دغـــه کلـــے کـــه پیپـــل نـــه لا بـــل وي
بیـــا ممکنـــه ده چـــې کلـــے د پیپـــل وي"

ژباړه:

"په حقیقت کښې د دې دوو وادیانو شمال ته د سوات سیند له سختو کنډو څخه تیریږي، په داسې حال کښې چې له جنوب ختیځ څخه د دې درو فتح کول هم ستونزمن وو، د اکبر باچا حملې هم دې غرونو څخه د ټکر په نتیجه کښې تمبیدلې. د ناممکن تسخیر له وجې دا درې تل د دې دښمنانو مخالفو لپاره د پناه ځایونه وو. دغه حال د کاټلنګ د اتمان خیلو هم وو .د خوشحال خان خټک د بند په موده کښې د هغه کورنۍ د سنګاو په کلي کښې پنا اخیستو ته اړ شوه، خوشحال خان پخپله په برمول (اتمان خیلو) کښې څو میاشتې پاتې شو.دا پیښې د 1669 نه مخکښې شوي دي. خوشحال خان خټک په 1669 کښې سوات ته د سفر پر مهال په دې سیمه کښې پاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو، د رحیم شاه په وینا، رحیم خوشحال خان او میا ملا نور مشهوره منظره هم دې د اتمان خېلو په ځای پیپل" کښې شوي وه دغه کلے که پیپل نه وي لا بل وي بیا ممکنه ده چې کلے د پیپل وي."[14]

فرنګي دوره کښې هم دغه کلي تاریخ کښې ژوندي پاتي شوي او د استعمار خلاف یې لوي مزاحمت کړي فرنګیانو ۱۸۶۹، ۱۸۶۶ کښې په دغه سیمو بریدونه کړي وو په ۱۸۶۶ کښې دغه کلي په هتیانو نړولې او سیزلي وو چې ورستیو بیا اباد شو. هم په دغه ډول د لورلای اتمان خیل چې لوي تاریخي حیثیت لري په کاکړو کښې یې ګډون شوے حال دا دي چې دغه کرلاني دي او په دغه اولسوالي کښې اویا سلنه اباد دي. د لورلائي ارسلا خان اتمان خیل د ازادۍ لوي مبارز پاتي شوي دي. هم دغه شان د ضلع اورکزئ اتمان خیل چې د تاریخ په اوږدو کښې یې فعال او متحرک کردار لوبولے دي او خپل تاریخ یې د فرنګي دوري پوري ژوندي ساتلے د فرنګو خلاف د دوي مزاحمتونه خپله د فرنګو په کتابونو، ملیټري رپورټونو او ټیلي ګرافو کښې محفوظ دي. دغه خلک د باجوړ اتمان خیلو سره نسلي تعلق لري په اورکزو کښې میشت دي د افضل خان خټک، تاریخ مرصع د مخه اتمان خیل تیراه کښې دغه وخت اباد وو چې د پیر روښان دوره کښې د یو څه حالاتو او وجوهاتو له وجي یې تیرا پریخوه او دې سیمو ته راغلل خو ولې اوس هم اورکزو کښې اتمان خیل په ټانډا، بانډا او نورو سیمو کښې په لویه کچه اباد دي. دغه مذکور د اورکزو او لورلایي اتمان خیل د دیر، باجوړ، ملاکنډ د اتمان خیلو تنظیمي غونډو کښې ګډون کوي او د نسلي ربط تسلسل ژوندے ساتي۔

هم دغه ډول دیر په اتمان خیلو شته مند دے خو دیر ته د اتمان خیلو راتګ کله؟ او څنګ راغلي؟ د تاریخ په څپو نه دي خوندي کړي شوي او چې کوم تاریخونه د دیر په حقله لیکل شوي د اتمان خیلو په اړوند ضعیف او کمزوري نظر لري د دې وجوهات دا کښېدے شي چې اتمان خیل 'خانان نه لري او دیر د خانۍ په ولقه کښې مزل کړي دویم د اتمان خیلو او یوسفزو قبائیلي اتحاد تیر شوي دغه وجه هم د راتګ کیدي شي او یو څه شمیر دې پله کوچیدلي وي دریم د "خیل" لاحقه د اتمان یا تمان

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره لګیدلي نو د تاریخ نه نابلده یې د قبیلې پر ځاي یوه وړه خیل خانه ګڼي او د تاریخي چوکاټه یې بهر ساتلي . حال دا دي چې بیلا بیل ښاخونه اباد دي دیر کښې روغ روغ کلي د اتمان خیلو اباد دي یواځې تحصیل باندړ ګی تالاش کښې لس اتیا سلنه اتمان خیل دي د فرنګي دوره کښې ۱۸۹۵ شاوخوا د هغوي په ملیټري رپورټونو کښې د اتمان خیلو دیر کښې شتون په اړوند سرسري او محدود معلومات شته د بیلګي په توګه زما د نیکنی کلي په حقله ۱۹۰۶ یو ریپورټ کښې لیک دي.

MANUGAI An utman khel village of 12 houses near the hamlet of mali and markhani on the hill to the north coast of rabat near the mouth of the valley some: 10 Acres are Terraced on hill side 60 Cattle and 120 sheep and goats. The hill is doted with fire trees. Grazing good and plentful: the malak in 1895 named nurbaz(burton).[15]

ژباړه:

د اتمان خیلو د دولسو کورونو کلي د رباط شمال اړخ نه د غونډۍ په لمنو کښې د مالۍ او مرخنی په غاړه غرونو ته نزدي اباد دي شاوخوا لس جریبه زمکه لري او غرونـــه یـــې د دیـــار د ونـــو ډک دي. ۶۰ څـــاروي/ غواګـــاني او ۱۲۰ وانښـــه ګیـــاه پـــه کښـــې ډېـــره ده ملـــک ۱۸۹۵ کښـــې نوربـــاز وو. (بـــرټن) د دې پرته نور مثالونه په تیمرګره کښې مدفون ماندل طالبیګ کور سره نسلي تعلق لرونکي شیخ عبدالرحیم بابا تور بابا" چې نن سبا یې پوره شیخانو دره اولاد کښې راځې او د ده ورور د مورنۍ شیخ عنایت الله " تور بابا" او تالاش باندړګی کښې مدفون شیخ حمیدالله تور بابا، او ظلم کښې مدفون توربابا چې د شیخ عبدالرفیق په نوم یادیدلو په شکل کښې شته دغه کلهم شیخان نومیږي چې د پنځم ورور شیخ اداد توربابا کوم چې قـذافي ګـردی کښـې مـدفون دي د شـیخ محمـد توربابـا پـه اولاد کښـې راځـې. د دیر سره لګیدلو سنګرونو د کیمور په لمنو کښې پراته د باجوړ اتمان خیل هم لویه شمیره او رقبه لري. د باجوړ اتمان خیل د رود " سیند" نه دیخوا او څه کلي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکندرو، قزافي، دواوو او نور... د رود نه اخوا دواړو غاړو ته اباد دي.
ښاغلے انور نګار په خپل تصنيف تراشلي ټکي" کښې د انتظامي د سرخط لاندي ليکي.

"په باجوړ ، مومند او ملاکنډ منطقه کښې پراته دي خو غير منطقي انتظامي وېش له امله د سرکار له اړخه د ورکړي شوو اسانتياو نه ګټه نشې پورته کولے. د مثال په توګه عليزئ سيمه د ښار تحصيل برخه ګرځولي شوي ده چرته چې د باثره خانانو او سرمايه داري طبقې مخې ته د وړو بوټو پشان د غټو ونو د لاندي مخ په پورته نه شي تللے هم دا رنګه د ماندل سيمه او بر ترخ سيمي په غير منطقي ډول د سلارزئ په تحصيل کښې ورګډ کړي شوي دي چې په نتيجه کښې يې استحصال رسيدالاي دے د برنګ سيمه د ډويژن په لحاظ د ناواګئ د ډويژن برخه ده چيرته چې د دوي د هغه ځاي د خانانو ملکانو نه خپل حق نه شي تر لاسه کوالاي. د دې ناروا وېش نتيجه ده چې د باجوړ په شپږو کالجونو کښې د اتمان خيلو په خاوره يو کالج هم جوړ نه دے دغه حالات د لارو، روغتونونو او نورو اسانتياو هم دي."[16]

هم دا ښاغلے د سياسي ويش د سر خط لاندي ليکي:

"د بده مرغه په ټوله اتمان خيل منطقه کښې عموما او خصوصا په باجوړ کښې سياسي ويش د دوي د پرمختګ په لار کښې غټ خنډ دے د ټاکنو د کميشن د زوړ ويش تر مخه اين اي ۴۴ حلقه کښې د سلارزئ سره اتمان خيل تړل شوي چې سياسي وحدت يې تار تار دي د کميشن د نوو ټاکنو حلقه بندئ تر مخه دا سياسي ويش يو بل تاريخي ظلم شوي دے چې باجوړ ته د دريمې حلقي ورکولو باوجود اتمان خيلو ته د هغوي جغرافيائې او شمېر په رڼا کښې ځانله سيټ ور نه کړي شو بلکښې د دوي د باجوړ په دريو بيل بيل حلقو کښې ويشل شو."[17]

څنګه چې ښاغلي نګار صيب کومه نکتې په ګوته کړي دغه قيصه د اتمان خيلو سره په هر ځاي کښې شوي نو هم دغه خلکو چې لږ لاس غوړ شوي د خپلو سيمو نه په هجرت مجبور شوي او سره د لوي تعداد او جغرافايې اوس هم په لويه غريبه قبيله يادېږي.

د باجوړ اتمان خيلو د بابر د وخت نه واخله تر سکه فرنګ دوري پوري د ټولو استعماري قوتونو خلاف مړانه ښکاره کړي او د خپل وطن دفاع يې کړي د فرنګو سره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي نخښتې د تاريخ غوره بابونه دي. کله چې فرنګو په دې خاوره مقاومت وکړ د باجوړ اتمان خيلو کلکه دفاع وکړه د دوي د ناوې ډنډ، ګجرو ګهړۍ، چارسدي، پړانګ غار او ميچنۍ غزاګانو کښې شرکت تاريخ خوندي ساتلي دي کله ې د کجورۍ، برنګ ، ارنګ نارنج په سيمو د فرنګ له خوا هوايې ځواکونو د جهازونو څخه بمباري وکړه نو دغه چاربيته منظر ته راغله:

جازونه راله لس
ګولۍ ولې په خړس

هغه سړي نر دي
چې ځان بچ کړي

کور په کور
نارنج يې کړو نسکور

دغه پيښې د کال ۱۹۳۰-۱۹۳۹ دي دغه فرنګو په خپل ريپورټ The Royal Airforce 'An ancyclopdia of the inter war year 1930-1939 " کښې په دې ډول ليکلي:

"The bombing raid on the 17th August were carried out against the villages in Arang Valley in utmankhel country. This time Flying officer Wheeler Returend from the raid with engine trouble [the squadron had wapitis for little more than one year"[18]

ژباړه "

د اګست په ۱۷مه د هيواد په اتمانخيلو کښې د ارګ په دره کښې په کليو بمباري ترسره شوه. دا ځل د فلاينګ افسر ويلر د انجن د ستونزو سره د بريد څخه بيرته راستون شو [سکواډرن د يو کال څخه لږ څه ډير وپيټس درلود.

Raado

(c) ketabton.com: The Digital Library

باجوړ يو اهم جنګي مرکز پاتي شوي يواځې کاکاجي صنوبر حسين مومند د اتمان خيلو په سوال قلعه کښې د ملک محمد عمر سره اتلس کلونه تير کړي وو او د دې ځائے نه به د فرنګو خلاف وسله والي مبارزي کيدلي سبهاش چندر بوس هم دې ځائے ته تګ کړي وو چې بيا د دې نه افغانستان ته وليږل شو. عمراخان جندولي چې کله د جندول نه شړونکي شو نو هم د متکي اتمان خيلو سره يې پناه اخستلي وه په دغه حقله ډاکټر خالق زيار دا خاوره دا خلک کښې ليکي:

"دلته بايد باجوړ د حالاتو ذکر وشي ځکه چې د فيض طلب خان ځوک چې په امبيله کښې زمونږ خلاف جنګيدلے وو دغسې عمراخان هم په دې دور کښې منظر ته راغې دې د امان خان دويم ذوې وو او محمد زمان خان د ده مشر ورور وو ځوک چې د پلار د مرګ نه پس د باړوړې خان جوړ شو عمراخان د خپل ورور محمد شاه خان سره يو ځاي چې کله د مشر ورور د لاسه د جندول نه شړونکي شو نو د متکي اتمان خيلو سره يې پناه واخستله هغه دغه وخت درويشت کلن وو"[19]

داسې ويل کيږي چې د عمراخان مور اتمان خيله وه نو هم په دغه وجه ورته پناه ورکړي شوي وه. هم داسي سرتور فقير، هډې ملا، مانکي پير ، علينګار فقير او نورو مذهبي خلکو دلته پناه اخستلي او مبارزي کړي دي. باجوړ اتمان خيلو خدائې خدمت تحريک هم ژوندي ساتلي باچا خان د اګري په لار دلته وفدونه ليګلي دې خاورې د پښتون وطن په هره موقعه مرسته کړي. باجوړ اتمان خيلو د شالم بابا شموذی، شيهشن بابا استاندار، مياه عمر بابا، ملک محمد عمر شموذی، ميا شاجهان شهيد شموذی، ملک نورمحمد خان، اخوند صوفي عبدالرحمان باجوړے شموذی سرکاني خيل، مولانا عبدالمجيد افغاني عليزی اتمان خيل ، غازي ميردل خان شهيد برنګ اتمان خيل او نور د کار خلک پيدا کړي دي. هم دغه ډول د ملاکنډ سيمې اتمان خيلو د فرنګو په خلاف يو شمير غزاګاني کړي دي د ورتير، بړه، کوټ ، ټوټی، ورتير، هريانکوټ، اګره ، سمه رانيزی او نورو اتمان خيلو خپل تاريخ روښانه ساتلے دے. دا تاريخي سيمې دي.

ښاغلي جميل يوسفزے په خپل کتاب "مملکت يوسفزی کے قبائل" کښې ليکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"اتمان خیل کا جکاؤ منڈڑنامہ کي طرف زیادہ تھا. تحریک روشنائیہ مندڑنامہ میں زیادہ مقبول تھي. اس اتمان خیل قبائل نے بھي اس تحریک کو خوش آمدید کہا تھا. بایزید انصاري خود ٹوٹئ اتمان خیل گیا تھا. جلال الدین عرف جلالہ مندڑنامے کے موقع غلاماں میں چند عرصہ مقیم رہا. یہاں وہ اپنے کھوئے ہوئے ساتھیوں کو اکھٹا کر کے ٹوٹئ روانہ ہوا گویا ٹوٹئ اس کي دوسري پناہ گاہ تھي یہ واقعات ۱۵۶۹ کے ہیں"[20]

ژباړه:

د اتمان خیلو لیوالتیا د منډړ نامې پله زیاته وه. تحریک روشنائې په منډړ نامه کښې زیات مقبول وو. په دغه اتمان خیلو هم دغه تحریک ته هرکلے وئیلے وو جلال الدین عرف جلاله منډړنامه موقع غلاماں کښې څه ورځې مقیم وو دلته نه هغه خپل ورک شوي ملګري یو کړل او ټوټۍ ته روان شو ګویا ټوټۍ د دوي دویم د پناه ځائے وه -

هم دغه سیمو ته شیخ خلیل ګل عرف زمرے بابا د کاکاخیلو نفوذ په وخت کښې کوچ کړے وو ښاغلے سید سیاح الدین کاکاخیل د شیخ رحم کار تذکره کښې لیکي

"شیخ خلیل گل بمعروف ازمرے بابا آپ شیخ رحیم کار ہی کی حیات میں اس علاقہ اس علاقہ ٹوٹئ علاقہ اتمان خیل (یاغستان) کي طرف تشریف لے گئے تھے"[21]

دې ځاي اتمان خیلو یوه غزا کښې د ملاکنډ پولیټیکل ایجنټ "لیزلے ویلئیم بیسټ عرف ډینګ فرنګے هم وژلے وو په دغه حقله ښاغلے امجد علي اتمان خیل د

Leslie William Hazlitt Duncan Best, O.B.E M.C who was killed in action at Malakand Agency. Best (1896-1935) was a private secretary in Indian Civil Service. Recipient of "Order of the British Empire" and "Military Cross".

د معلوماتو په بنیاد د دغه فرینګي د قبر کوم چې ګورا قبرستان کښې دے او نورو معلوماتو په حقله لیکي:

"ایک قبر ایک کہاني.. یہ قبر گورا قبرستان تہکال پشاور میں ملاکنڈ ایجنسي کے پولٹیکل ایجنٹ میجر لیزلے ولئیم ہزلٹ ڈنکن بیسٹ کي ہے. جسے آگرہ گاؤں ملاکنڈ ایجنسي میں قبیلہ اُتمانخیل کي ذیلي شاخ شموزئي کے خلاف مُہم جوئي کے دوران اپني جان سے ہاتھ دُھونے پڑے.

(c) ketabton.com: The Digital Library

---۔ مسٹر لیل۔ڈبلیو۔ایچ۔ڈي بیسٹ Mr L.W.H.D.Best (Leslie William Hazlet Duncan Best)انڈین سول سروسز ICS سے تھے اور 07-11-1933 سے 11-04-1935 تک (اپنے موت کے دن تک)مالاکنڈ ایجنسي کے پولٹیکل ایجنٹ رہے ہیں۔ موت سے 10 دن پہلے اُس وقت کے ولي عہد ریاست سوات مرحوم ومغفور جہانزیب کو اپنے ساتھ پشاور سے لے کر سوات آرہے تھے کہ راستے میں دَرگئ کے اُس پار فقیر النگر اور فورسز کے درمیان لڑائي کي خبر ملي۔ مسٹر بیسٹ نے (یکم اپریل 1935) جہانزیب کو اپنے اسسٹنٹ کے ساتھ کیا اور کہا کہ ان کو سوات تک پہنچائیں اور خود فقیر النگر کے خلاف لڑائي میں حِصہ لینے آگرہ چلے گئے جہاں اُن کو حادثاتي طور پر مارا گیا۔

یاد رہے کہ مسٹر بیسٹ سابقہ چیف کمیشنر (1925) سر نارمن بولٹن کے داماد تھے۔ نارمن بولٹن کی اکلوتی بیٹی تھی."[22]

لنډه دا چې د ملاکنډ اتمان خیلو لکه د نورو پښتنو د وطن په خاوره ننګ کړي دې خاورې اتمان خیلو کښې د عبدالطیف آفندي او رحمت شاه سایل غوندي خلک پیدا کړي دا خاوره د تاریخ له رویه غني ده.

د ملاکنډ او باجوړ سره پیوست مومند ضلع کښې تحصیل امبار اتمان خیل او تحصیل پړانګ غار اتمان خیل هم د اتمان خیلو سیمه ده چې په کښې بټ خیل یا بټکور اتمان خیل او زیرک اتمان خیلو نه علاوه نور ښاخونه ژوند کوي دغه سیمې ته لمن یا دامان اتمان خیل وائې د میک میهن او ریمزي رپورټ دیر سوات او باجوړ بشمول اتمان خیل او سمه رانیزی۔ " ژباړن ډاکټر خالق زیار "دا خاوره دا خلک" کښې په دغه اړوند لیکي:

"د اتمان خیلو د علاقې یوه وړه برخه د پېښور د ضلعي د انتظام لاندې ده. د دې برخې مشرق ته تورتې شمال اړخ ته یې تر بازارکي پورې د سوات سیند جنوبي لوړه (Water Shed)د بازارکي نه ښکته مغرب خواته یې د سوات سیند بهیږي د دې سیمې خلکو ته لمن یا دامان اتمان خیل وائې په دې علاقو کښې د میشته کیدو نه وړاندې دې خلکو د لوند خوړ شاوخوا علاقې نیولې وه کومه چې اوس د پېښور په ضلع کښې شامله ده."[23]

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چې د پړانګ غار او امبار او ورسره په مومند ضلع کښې اباد اتمان خیل محنتي او تاریخي خلک دي د پړانګ غار غزاګاني، د اشنغر غزاګاني، ابازو، د میچنۍ او ناوې ډنډ په غزاګانو عبدالحلیم اثر افغاني په خپل تصنیف "زمونږ مجاهدین" کښې او محمد شفي صابر په تاریخ صوبه سرحد کښې او ورسره نورو په تفصیل سره نقل کړي دي او داسي معلومیږې چې اثر افغاني دغه معلومات د بیلابیل د فرنګو ریپورټونو، ټیلي ګرافو او نورو ریکارډونو نه رانقل کړي دي دلته تفصیلات د دې لیک تنګ چوکاټ کښې نقل کول ناممکن دي. سید احمد بریلوي یوه میاشت هم دغه پناه کښې د ملک لعل محمد پړانګ غاري سره تیره کړي وه .هم د دغه سیمو د امبار ګمبتۍ اتمان خیل ملک میر باز او ملک حکیم خان د اتمان خیلو سر لښکر ؤ او په کال ۱۹۰۶ کښ ئې په شبقدر کښ په فرنګو بریدونه کړي ؤ. هم دغسې مکرم خان ، ملک حاجي وصلي خان اتمان خیل، ملک میمون خان اتمان خیل او نور.. د دغه ځاي نامتو خلک تیر شوي دي. د دې ځائے خاوره تر نورو اتمان خیلو سیمو د کر کروندې په لحاظ شتمنه ده. په مجموعي ډول د اتمان خیلو د دغه ذکر شوي سیمو د معدنیاتو نه ډکي دي یواځې د برنګ د کرومایټ، نیپرائټ او ماربلو کانونه د ذکر وړ دي هم دغسې په دغه ذکر شوي سیمو کښې لرغوني اثار په لوي مقدار کښې موندلے شي په خصوصي توګه د کیمور لمنې او د خرکي، میاخان، سنګاو، پیپل، برمول او کوهي غرونه د دغه اثارو ډک دي. اتمان خیل فیور ډیموکریټیک خلک پاتي شوي دي دوي کښې خانان، نوابان نشته او هم د دیر، سوات، او باجوړ د خانانو، نوابونه د اغیز او اثر نه ازاد پاتي شوي دي. په دغه حقله ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک " کښې د حکومت نظام-د قبیلوې او عامو خلکو سره مربوط" د سرخط لاندي لیکي:

"په لومړي نظر کښې سړي ته دا حقیقت واضح شي چې په دي علاقه کښې د اقتدار څو منفرد شکلونه وجود لري چې د یو بل نه. نه یواځې دا چې د قبیلو په سویه توپیر لري بلکښې د قبیلي په بیلابیلو برخو کښې هم فرق لري. د دیر خان د ناوګۍ خان حکمرانۍ شکل د بادشاهۍ او یا حتي مطلق العنانیت (autocracy) ته ورته ښکاري. د دیر او باجوړ د ورو خانانو د حکمرانۍ شکل د اشرافي نظام نمونې وړاندي کوي. په داسي حال کښې چې په ټول اتمان خیل کښې او د سوات په لویه برخه او زیاتره باجوړ کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپیځلے جمهوریت موجود دے .بیا هم د ژورې مطالعې په نتیجه کښې سرے دې حقیقت ته رسي"چې دا توپیرونه خو هسې په ظاهري ډول ډېر ښکاري ولې په حقیقت کښې داسې نه دي همدغه د خلکو د خلکو سره مربوط جمهوري نظام په دې علاقه کښې موجود دے او په حقیقې شکل کښې دے ولې بیا وربانديې لږ غوندي اثر د ذکر شوو څو کسانو د حکومت (oligracy) په مختلیفو شکلونو کښې موجود دے"[24]

وړاندي په لیکي:

"د سوات بنیادي (اساسي) خانان په حقیقت کښې د بااثره ملکانو نه څه لږ لوړ مقام لري او ذاتي حیثیت یې د هغه اثر نه زیات نه وي کوم چې دوي ته د خپلې ډلې جرګې ورکوي. د تاڼې د خانخیلو جرګه په آئیني ډول ډېر په کوټلي شکل کښې د حکومت ډله ایز نظام پیش کوي. کوم چې دوي ته د خپلې ډلې جرګه ورکوي نو داسې وئیلے شو چې په سوات کښې یو پاک جمهوري شکل موجود دے. هم دغه حال د سمه رانیزۍ او اتمانخیلو دے "[25]

چونکه د اتمان خیلو منطقه یا وطن د لوړو غرونو او لوڅو څوکو په لمنو کښې جدا دي نو هم دغه لامل وو چې د دغه خلکو اغیز او اثر د دوي څخه لري پاتي شوي او لکه څنګه چې ذکر شوي څه لږ غوندې خلکو پوري په شخصي یا کورنۍ شکل کښې د دغه خلکو اثر پاتي شوي د باجوړ ښار نواب ناوګۍ خانان تر دې وخته د باجوړ رود یا سیند نه دیخوا اتمان خیلو منطقه کښې غرض نه دے لرلے ځکه چې د اتمان خیلو خپلمځنۍ دښمنۍ هم ډېرې خطرناکښې او د پیړو پیړو پوري وي داسې دښمنۍ هم دوي خپلو کښې لرلې چې تر سلو کلونو نه هم زیاته زمانه یې نیولې په دې حقله هم دغه ریپورټ "دا خاوره دا خلک کښې لیک دي."د اتمان خیلو خلک د دیر، سوات او باحوړ د خلکو په نسبت د بدل اخستلو په سلسله کښې زیات سخت دي او دښمنۍ یې ډېرې خطرناکښې وي"[26]

هم دغه خبرې ښاغلي عبدالحئ کاکړ د کال ۲۰۰۸ بي بي سي رپورټ "موجوده آپریشن میں باجوڑ اہم کیوں؟"کښې کوي د دغه رپیورټ څه حصه دلته نقل کوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"نو لاکھ کی آبادي کے حامل باجوڑ ایجنسي میں دو بڑی اقوام رہتي ہیں جن میں سے ایک کو ترکھانی جبکہ دوسرے کو اتمان خیل کہا جاتا ہے ترکھانی قوم باجوڑ کي سات میں سے پانچ تحصیلوں ماموند، چمرکند، چہار منگ، سالارزئی اور ناوگئی میں آباد ہے جسکی کی کُل آبادي ایک اندازے کے مطابق پانچ لاکھ سے زائد بنتي ہے۔ طالبان کے زیادہ تر رہنماؤں اور کمانڈروں، جیسے کہ تحریک طالبان کے نائب امیر مولانافقیر محمد، ترجمان مولوی عمر، ان کي قائم کردہ 'شرعی عدالتوں' کے سربراہ مفتی بشیر اور جیش اسلامی نامی تنظیم کے سربراہ ولی الرحمن، کا تعلق تحصیل ماموند سے بتایا جاتا ہے۔

ترکھانی قوم میں عسکریت پسندی کي بڑی وجہ ان کي سرحدوں کا افغانستان کے ساتھ متصل ہونا بتایا جاتا ہے جہاں پر گزشتہ اڑتیس سال سے جنگ جاري ہے جبکہ اسکے مقابلے میں دو تحصیلوں اتمانخیل اور تحصیل برنگ میں آباد اتمان خیل قوم آبادی تقریباً تین لاکھ سے زائد بنتی ہے۔اس کی سرحدیں صوبہ سرحد کے ملاکنڈ اور ضلع دیر سے لگتی ہیں اور وہ ترکھانی قوم کے مقابلے میں افغانستان میں جاری جنگ کي تپش سے قدرے دور ہیں۔

خان اور ملک سسٹم کی مضبوطی ترکھانی قوم میں بڑھتی ہوئی شدت پسندی کی دوسري ممکنہ وجہ بتائی جاتی ہے۔ مقامی لوگوں کا کہنا ہے کہ یہاں کے خانوں اور ملکوں نے اپنی طاقت کو بر قرار رکھنے کے لیے ماضی میں ایسے ہتھکنڈوں سے کام لیا ہے جسکي وجہ سے وہاں پر ایک کُچلا ہوا طبقہ سامنے آیا جنھوں نے طالبان کي شکل میں ان مشران اور ملکوں کے خلاف ایسي کارروائیاں کی کہ انکی طاقت کمزور ہوگئی اور وہ علاقہ چھوڑنے پر مجبور ہوگئے ۔جبکہ اتمان خیل قوم میں خان اور ملک اتنے طاقتور نہیں ہیں بلکہ جرگہ ہي مساوی بنیادوں پر قبائلی معاملات چلاتا ہے. باجوڑ ایجنسی آبادی کے لحاظ سے سب سے بڑی اور انفراسٹرکچر کے حوالے سے سب سے ترقی یافتہ سمجھی جاتی ہے -

ایک اور وجہ یہ بتائی جارہی ہے کہ ترکھانی قوم میں قبائلی بدلہ لینے کا تصور اتمانخیل قوم کے مقابلے میں زیادہ مضبوط نہیں ہے۔ جب کبھی کوئی شخص قتل کرتا ہے تو ترکھانی قوم میں قاتل کو عام معافی دینے کا تصور موجود ہے جسکی وجہ سے کسی شخص کو جرم کرنے سے پہلے عام معافی کی امید ہوتی ہے اس لیے وہ اسے کرنے سے نہیں کتراتا۔

جبکہ اتمانخیل قوم کے بارے میں ایک ضرب المثل مشہور ہے کہ ' اتمانخیل قوم سے تعلق رکھنے والے شخص کی لاش قبر کی مٹی بھی ہضم نہیں کرسکتي ہے۔' یعني چاہے دہائیاں لگ جائیں بدلہ ضرور لیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاتا ہے۔ اتمانخیل قوم سے تعلق رکھنے والے ایک اہلکار نے بتایا کہ جب وہ انیس سو ستر میں دسویں کے طالبعلم تھے اس وقت ایک شخص نے قتل کیا اور آج اڑتیس سال بعد بھی درجنوں بار جرگہ لیجانے کے باوجود مقتول کے خاندان کے سربراہ انکار کرتے ہوئے کہتے ہیں 'میں کمزور ہوں اس لیے بدلہ نہیں لے سکا لیکن میں نے اپنے بچوں کو وصیت کی ہے کہ جب بھی وہ یہ سمجھیں کہ ان میں بدلہ لینے کی قوت آگئی سو وہ لے لیں۔' اسی لیے لوگوں کا کہنا ہے کہ بدلے لینے کی اس سخت رسم کی وجہ سے اگر کوئی شخص طالبان کا حصہ بنتا بھی ہے تو کچھ کرنے سے قبل اس کے نتائج کے بارے میں ہزار بار سوچتا ہے"[27]

د پورته بحث څخه مونږ دې نتیجې ته رسیږو چې اتمان خیلو په ازاد حیثیت ژوند دوامدار ساتلے دے هم دغه لامل وو چې دوي چا ته ټیکس یا عائدات تاریخ کښې نه دي ورکړي Refort on Tribes of Dir swat and bajawar including Utmankhel & Sam Ranizai ژباړن ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک کښې د ګټې وټې یا عائداتو نظام The Revenu system د سر خط لاندي لیکي:

"د ګټي وټي نظام په بیلا بیلو ځایونو کښې په بیل ډول دے د ټولني ټوله زمکه په برخو مشتمله ده او د جدي حق په حساب مالکان لري د زمکي د ملکیت په حواله په زمکه هیڅ ټیکس نشته البته د قانون محمدي ص له رویه د پیداوار لسمه حصه د عشر په ډول ورکوي.

عشر په دې ټوله علاقه کښې رواج نه لري ډیرې قبیلې لکه اتمان خیل، د سوات د سیند د چپي غاړي او د کوز او بر سوات اکثري قبیلې او د سمه رانیزي خلک هیچا ته عشر "ټیکس" نه ورکوي. بیا هم که چیرې مقامي خان دومره زورور وي چې د عشر اخستلو توان لري نو ځنې خلک عشر ورکوي د سوات د سیند د ښۍ غاړي د دیر او سوات قبیلې یا د دیر خان ته یا د هغوي مقرر کړو خانانو ته عشر ورکوي . د سوات د سیند د ښي خاړو سواتو قبیلو د دې د پاره چې ځان د محاصل Revenue Collecter د موجودیت نه ځان خلاص کړي د دیر نواب سره معاهده کړي ده او د هغې مطابق دوي د خپلو خانانو په لاس نواب ته په کال کښې د عشر په ځائے ټاکلي پیسې ورکوي"[28]

چونکه اتمان خیلو کښې خانان او نوابان نشته کوم چې د مغل او فرنګ پیداوار دي نو د سیمې لارې چارې، هحرے جرګے، د پښتنو د تهذیبي شکل ملک په لاسو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې وي ولې اتمان خیلو کښې هره خیل خانه خپل خپل ملکانان لري نو د خیل خانیو ستنونزې دغه خلک حل کوي ولې د قامي ستونزو حل کولو د پاره د هرې خیل خانې نه د ملکانانو جرګه کیږې او په روایتي ډول په جرګو کشالې هواریږې اتمان خیل جرګو ته احترام لري جرګه د قدر وړ ګڼي. اتمان خیلو کښې میلمه پالنه د نورو پښتنو په څیر لوړ مقام لري اتمان خیلو کښې چې څوک میمله شي یا پناه واخلې دا خلک ترې ځانونه قربانوي د باجوړ مولانا خان زیب لیکوال "باجوړ د تاریخ په رڼا کښې" کتاب لیکونکي د بهادر شاه ظفر کاکاخیل کتاب لیکونکي "پښتانه د تاریخ په رڼا کښې مخ ۷۰۵-۷۹۶" په بنیاد د اتمان خیلو په دغه حقله یوه واقعه په دې رانقل کړي.

اتمانخیل او د مېلمه ننګ

تېمور شاه چې د احمد شاه بابا ځوئي وو پینځه ځل ئې د هند په لور په کال 88 .79.80.85 .1774 کښې ئې لښکرې لیږلې وې خو ځنې خوبونه او کمزورې داسې وې چې د احمد شاه ښوځښت پشا تلل هم دده د وخت نه پېل شو او په آخر کښې دده ځوئي شاه شجاع د سیهکانو او پیرنګیانو سره دځوکښې لپاره په لاس پو کولو هرڅه اوبائلل.

په کال 1779 کښې د تېمور شاه خلاف په کورنۍ کښې د مرګ یوه هڅه اوشوه مقصد ئې د تېمور په ځائې د احمد شاه بابا شپږم ځوئي ،سکندر شاه، په تخت کښېنول وو. پدې کار کښې د ډېرو امیرانو ترڅنګ ،فیض الله خان، د میا عمر بابا ځوئي ،صاحبزاده محمدي،او ملک ارسلا خان مومند، لاس لرلو . تېمور شاه د پېښور په بالاحصار کښې دېره وو د پنچاپ په لور ئې د لښکرو تابیا کوله فیض الله خان ته د اپریدو او شینوارو نه ده نوي پوځي ډلې جوړولو کار سپارل شوې وو خو هغه په چل بالا حصار ته د لښکر سره ننوتو چې په ظاهره نوې دسته پیش کول ئې مقصد وو خو په پټه ئې تېمور شاه د منځه وړل غوښتل. پوځ چې قلا ته ننوتو تېمور شاه چې پو دم دومره خلک اولیدل نو پوهه شو چې لوبه بدل ده شاهي پوځ په میدان کښې آرام کولو دې د قلا دویم چهت ته په منډه اوختو او خپل پوځ ته ئې د جګړې غږ اوکړو . شاهي پوځ زر په جګړه شو حالت ئې قابو کړه فیض الله خان سره د ځوئي اونیول شو او د تېمور شاه په حکم سمدستي اووژل شو. صاحبزاده محمدي ته د پلار او کورنۍ د لوړې روحاني مرتبې په وجه څه اونه وائل شو بل مهم سړې ملک ارسلا خان مومند په تېښته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې برېالې شو او د مومندو په غرونو د اتمانخېلو سيمې ته ئې د پناه هڅه اوکړه. کله چې ملک ارسلا خان د اتمانخېلو اول کلي ته اورسېدو نو د کلي مشرانو پېژاندو چې د باچا د ېرې راتښتېدلې. مشرانو ورته په منت اووئيل چې تا خپل کلي ته نه شو پرېښودې ځکه چې که ته رالې نو بيا ته زمونږ مېلمه شوې او د پښتون ولې د آئين لاندې ستا ساتنه په مونږ پرض کيږي مهرباني اوکه مونږ د تېمور شاه سره مه په لانجه کوه . ملک ارسلا خان د مشرانو سره په خبرو وو خو بل لوري خپلو خلکو ته پټه اشاره کړې وه چې کډه مې په بله لار کلي ته ننباسې هغې د ارسلا خان کډه کلي ته په بله لار ننه باسله . چې د کلي مشران د ارسلا خان د کډې نه خبر شو نو بوبل ته ئې اووئيل چې دا سړې خو اوس زمونږ مېلمه شو او اوس خو په مونږ د مېلمه ساتنه لازم ده ټوله قبيله ورله راغله وائل ته اوس زمونږ مېلمه ئې او ښه ډاډه راسره اوسه. تېمور شاه چې کله د ارسلا خان په نيولو کښې ناکام شو او ددې نه خبر شو چې اتمانخېلو پناه ورکړې نو د زور په ځائې د چل نه کار واخيست . څه وخت پس ئې په ارسلا خان پسې جرګه اولېږله قرآن کريم ورله ورکړې وو او د قرآن په ېو پاڼه ئې هغه ته معافي هم ليکلې وه او خپل شاهي مهر ئې هم پې لږولې وو. ارسلا خان چې کله دا معافي نامه اوليده نو ډاډه شو په تېمور شاه ئې اتبار اوکړو او د اتمانخېلو سره د مشورې نه پس پېښور ته راستون شو او ځان ئې باچا ته حواله کړو خو تېمور شاه بې اتباري اوکړه او هم په هغه ورځ ئې ملک ارسلا خان مومند اووژلو. د تېمور شاه دا کار د پښتو او اسلام نه ېو غورزېدلې کار وو د قران او لوظ دپاسه د ېو پښتون مشر وژل ډېر بخونده کار وو پښتانه پدې کار سخت خفه وو چې په نتيجه کښې تر اوسه تېمور شاه په تاريخ کښې سپک او بې پښتو ياديږي چې تر دې پورې پښتانه وائي چې ده له پښتو هم نه ورتله حالانکه په پښتو پوهيدو شعرونه ئې هم په پښتو کښې وائلي خو ېو ښځه ئې پارسي بانه وه او د ايران اثر پې ډېر وو خو په پښتنو کښې د پښتون باچا په ځائې په پارسي بان باچا ياديږي"[29]

د اتمان خيلو د هجرت چې دوي د ټانک ګومل بيا کابل نه دې خپلو منطقو ته راغلي د تاريخ له رويه مبهم دي دغه د اتمان خيلو د مهاجرت او هجرت کيسې حيات محمد خان په حيات افغاني کښې بهادر شاه ظفر کاکاخيل پښتانه د تاريخ په رڼا کښې محقق عبدالطيف طالبي په پښتنې قبيلې کښې عبدالروف بينوا په پښتونستان کښې لطيف ياد په پښتنې قبيلې وپيژنې۔ کښې اولف کيرو دې پټهانز کښې قاضي عطاالله د پښتنو تاريخ کښې خان روشن خان په سرګزشت يوسفزی۔ کښې پير معظم شاه په تواريخ حافظ رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاني کښې الله بخش يوسفزۍ په تاريخ يوسفزۍ پټهان کښې زرداد خان په صولت افغاني کښې پروفيسير ډرون په the history of afghan کښې سراج احمد علوي په تاريخ پښتون کښې او ورسره نورو په تسلسل سره راوايت در راويت نقل کړي دي ولې په دغه ضعيف روايتونو چا هم غور نه دے کړے حالانکه چې اتمان خيلو ته داسې کومه ضرورت پيښ شو چې د ټانک کومل څخه کابل ته لاړ بيا تيراه ته لاړل او بيا دلته راغلل؟ حال دا دي چې اتمان خيل هم د دې خاوري اصلي او لرغوني خلک دي نه خو دغه وخت د دوي نسلي ربط د نورو قبيلو سره وو او نه څه سياسي، معاشي يا مذهبي اتحاد بيا دا کومه تاريخي نکته معقول کيدے شي چې اتمان خيل په شان لويه قبيله په هجرت مجبور شول؟

زما په خيال دغه هجرتونه په جزوي توګه شوي دي د کلهم قبيلې د هجرت روايتونه په تاريخې تادو نه دې ولاړ او نه څه استنادي، تاريخي او منطقي حيثيت لري.په دغه حقله د شير علي خان بنوچي کتاب "پشتونوں کي تاريخ اور شجرے" ترتيب او تدوين کونکي ډاکټر نصرالله جان وزير د اتمان خيلو تاريخ په فټ نوټس کښې ليکي:

"قوم يوسفزئ مرزا الغ بيگ کے زمانے ميں کابل سے ننگرہار کے راستے وادي پيشاور اور سوات ميں آکر اباد اور بعد ميں قابض ہوئے ليکن قوم اتمان خيل کا ٹانک اور گومل کي پہاڑوں سے اٹھ کر آنا کوئ منطق نہيں بنتا يوسفزئ نوشکي، شورابک قندھار سے ہوتے ہوئے مرزا الغ بيگ کو کابل کي تخت فراہم کرنے ميں معاونت ديں چکے تھے اب يہ کس طرح فرض کيا جاسکتا ہے کہ اتمان خيل قبيلہ ٹانک اور گومل سے اٹھے اور پشاور ميں اپنے ہم نژاد کرلاني کے خلاف لڑنے کو آئے نہ تو يہ مقدس جہاد تھي نہ اس ميں ديني جذبہ کار فرما تھا نہ يہ مقدس جہاد تھي اور نہ کل افغان قوم کي دفاعي جنگ تھي يہ ايک منگھڑت مفروضہ ہے جو بنا کسي تحقيق کے ہر کوئ آگے کو بڑھا رہا ہے ميري دانست ميں يہ قبيلہ کرلان کے دوسروں قبيلوں کے ساتھ يہاں پر مقيم تھي دلازاکوں اور يوسفزئيوں کي چپقلش ميں انہوں نے دلازاکو کي ساتھ دينے کي بجائے خاموشي اختيار کي ہوگي يا يوسفزئ کا ساتھ دے کر اپنے کرلانيوں کے خلاف لڑے. اس طرح سوات کے وہ قبيلے جو يوسفزئيوں کے ساتھ لڑائي لڑائيوں ميں کمزور پڑ گئے تھے اور علاقہ ہزارہ يا اباسين کے پار چلے گئے ان ميں سے بعض کرلان اور ديگر افغان قبيلے ہيں جو اب ہزارہ ميں آباد ہيں. اس طرح سوات کے قديم قبيلوں ميں سے کرلاني قبيلے يہاں مقيم تھے. تاہم اس ميں مزيد تحقيق درکار ہيں مسقبل کے مورخين کو يہ بھي ديکھنا ہوگا کہ وادي سوات کا پورا علاقہ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور ہزارہ کے علاقے پر کرلانیوں کا اثر ور سوخ کب سے تھا. کیونکہ یوسفزئ اور خاخي خیل قبیلوں کي آمد یہاں بعد کي بات ہے لہذا ازروئے منطق یہ بات قرین قیاس ہے کہ کرلانیوں کا مسکن کوہ سلیمان سے جانب شرق کو وادي سوات اور ہزارہ تک تھي ہیروڈوٹس اور بطلیموس نے اباسین کے اطراف میں آباد اقوام کي جسماني ساخت اور حلیہ بیان کیا ہے وہ کرلانیوں کي قدو قامت اور شکل وصورت اور ان کي اس خطے میں اب تک کي موجودگي پر دلالت کرتي ہے. غرض یہ کہ نہ تو اتمان خیل یوسفزئیوں کے ساتھ یہاں ہو کر آئے تھے اور نہ یہ علاقہ ٹانک اور گومل سے اٹھ کر یوسفزئیوں کے ساتھ شریک شرم وننگ تھے"[30]

ژباړه:

د میرزا الغ بېګ په وخت کښې د یوسفزیو قبیله له کابل څخه د پېښور او سوات د دښتو له لارې ننګرهار ته راغله اباد او وروسته قابض شول، خو د اتمان خیلو قبیله د ټانک او ګومل له غرونو څخه را پورته کښېدل منطقي نه دي. یوسفزي نوشکي شورابک له میرزا الببګ سره د کندهار له لارې د کابل د تخت په برابرولو کښې مرسته کړې وه. فرض کړو چې د اتمان خېلو قوم له ټانک او ګومل څخه راپاڅېدلي او پېښور ته راغلي او د خپلو همکارانو کرلانو پر وړاندې جنګېدلي، نه خو دا سپېڅلي جهاد وو نه د افغان ولس ددفاع جګړه زما په خیال به دوي د دلزاکو دملاتړ پر ځائے به یې چوپه خوله پاتي شوي وي او یا به یې د یوسفزیو ملاتړ کړي وي او دکرلانیانو پر ضد به یې جګړه کړي وي.

په دې توګه د سوات هغه قومونه چې د یوسفزیو سره په جګړو کښې کمزوري شوي او د هزاره او یا اباسین سیمې ته تللي، یو شمېر یې کرلان او نور افغاني قومونه دي چې اوس په هزاره ګانو کښې مېشت دي. په دې توګه د سوات له لرغونو قبیلو څخه یو، کرلاني قبیلے دلته اوسېدلې. خو په دې اړه لا زیاتو څېړنو ته اړتیا ده، راتلونکي مورخین به دا هم وګوري چې کله کرلانیانو د سوات دره او هزاره پر ټوله سیمه اغېزه درلوده. ځکه چې دلته د یوسفزو او خاښي خېلو قومونو راتلل وروسته خبره ده، نو له منطقي پلوه داسې انګېرل کښېږي چې د کرلانیانو د اوسېدو ځائے د سلیمان له غره څخه په ختیځ کښې د سوات تر دره او هزاره ګانو پورې و،

Raad

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیروډټس او بطلیموس چې د اباسین په اطرافو کښې د کوم قومونو فزیکي جوړښت او جسماني حلیې بیان کړي دي، دغه د کرلانو د قدو قامت او شکل و صورت په بڼه او تر اوسه پورې په دې سیمه کښې د دوي شتون باندې دلالت کوي. علت یې دا دي چې نه اتمان خیل له یوسفزیو سره دلته راغلي و او نه له ټانک او ګومل علاقې څخه راغلي او د یوسفزیو سره په ننګ او شرم کښې شریک وو.

لنډه دا چې دغه د هجرتو راویتونه د قبیلو په اړه د بیا بیا او نوې څیړنو او لیکنو محتاجه دي هغه نامعقول روایات به راتلونکښې مورخین رد کوي کوم چې په دودیزه توګه بغیر د څه استناده نقل شوي.

د اتمان خیلو تر نورو پښتنو د پتمنو او تاریخي یوسفزیو، روغانو، تاجکو، رودبارو، خټکو ترکلانو، صافو، خټکو، ګجرو، ساداتو، مشوانو، شلمانو، مومندو، دلازاکو، سواتو، وردګو اخون خیلو او نورو.... سره نزدې تعلقات او د میني او وینې رشتې دي ځکه چې دا خلک په جغرافیایي لحاظ سره یو بل ته نزدې دي او په یوه منطقه کښې ژوند کوي. هم دې خلکو د یو بل شمله اوچته کړي هم دې په یو بل ننګونه کړي هم دې خلکو د پښتون وطن وحدت ټینګار ته ملا تړلي دغه ټولې پښتنې قبیلې د قدر وړ او تاریخي حیثت لري. اتمان خیل که څه هم د پښتون ناګنلي قبیله ده ولې دوي د پښتو او پښتنو روایات تر دې دمه ژوندي ساتلي دي. زه د اتمان خیلو د شجرو نه وړاندي د بهرام خان د ذوي لیونۍ فلسفي د غني خان بابا د نظم "اووه ګلونه" په شعرونو کوم چې یې د هرې پور په جیل کښې لیکلي وو تماموم.

"یم پیدا د اشنغره
خو په فکر اتمان خیل
یوه کړه ورانه ویجاړه
غوندي زانه د دې سیل"[31]

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتمان خیلو شجرے:

اتمان خيل په لويه كچه اته طايفو/ښاخونو يعنې د نامعلوم اتمان بابا اته بچې شمیرل کیږي یا داسې ویل شو چې اتمان خیل اته پلاره دي. د اتمان خیلو شجري لکه د نورو پښتنو په تاريخي بنيادونو نه ولاړي ولې د نزدې وختونو څېړنکارو په دغه لړ كښې يـو څـه د قـدر وړ او حقـايقو تـه نـزدې هڅـه كـړي ده پـه دغـه كښـې مليټـري ريپـورټ ۱۹۰۶، تراشلي ټکي مصنف د انـور نګـار، د تـالاش بانـډګـې د سياسـي او سـماجي شخصيت شير محمد لالا ، د تيمرګري شيخانو سره تعلق لرونكي ايم فل سكالر سلمان جبار اتمان خيل او د باجوړ ايم فل سكالر حسين احمد او د امبار مولانا رحمان الله رحماني صيب ناچاپه د اتمان خيلو شجرو، تاريخي اثارو نيتجه په لاندي ډول سر ته رسـې دغـه شـجره د ټـول تـاريخي كتـابونو او زمينـې حقـايقو نچـوړ دے.

۱ **مندل اتمان خیل**Mandal utmankhel

۲ **دخله لاندي لويې څانګې**Dakhla sub section big

i **شموذي يا شموذۍ اتمان خيل**Shamozai utmankhel

ii **سانيزي يا سنيزۍ اتمان خيل** Sanizai or Sanizi utmankhel

۳-**كرانې لاندي لوي ښاخ اصيل اتمان خيل**

-۴

۵-**بیمري یا بیهمري اتمان خیل**Bimmari or Behmari utmankhel

۶-**ګوري اتمان خيل**Gwari utmankhel

۷-**بټ كور يا بټ خيل اتمان خيل**Butkor or Butkhel utmankhel

۸-**سميل زي يا اسماعيل زۍ اتمان خيل لويې څانګې** Samelzi or ismaelzai utmankhel big sections

i **پيغزۍ يا پيغوذي اتمان خيل** peghozai or Peghozi utmankhel

ii **ټاكور اتمان خيل** Takwar utamnkhel

iii **مندن اتمان خيل** Mandan utmankhel

Raqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاندار اتمان خیل Astanadar utmankhel iv

(۱)د ماندل اتمان خـــیلو څانګـي

Sections or Genealogical Chart of Mandal utmankhel

1 **کیدو خیل**

2 **کمیل خیل**

د کیدو خیل ښاخونه

1 **رسول خیل**

2 **جوګي خیل**

3 **داپر خیل**

د رسول خیل ښاخونه

1 **راجه خیل**

2 **مامت خیل**

3 **نجیم خیل**

4 **حقداد خیل**

5. **شیخ خیل**

د جوګي خیل ښاخونه

1 **جلال خیل**

2 **نیخان خیل**

3 **تیمر خیل**

4 **ګل شیر خیل**

د داپر خیل شاخونه

1 **میروال**

2 **براولي**

3 **ګوډ خیل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کمیل خیل شاخونه

1 **مالیزي**

2 **سواړي خیل**

3 **مته خیل**

د مالیزي ښاخونه

1 **کنډه خیل**

2 **امت خیل**

3 **اوراخیل**

د سواړي کور ښاخونه

1 **لزت خیل**

2 **میوي خیل**

3 **اصل خیل**

4 **بابو خیل**

د مته کور ښاخونه

1 **ګاسي خیل**

2 **طالب بیګ کور**

3 **مستجاب خیل**

4 **علم دین خیل**

5 **قاضي خیل**

6 **ونډي خیل**

7 **حیات خیل**

8 **زوبیده خیل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالب بیگ کور شیخان یاده دي وي د تور بابا شیخان دي

1رحیم خیل

.2رفیق خیل

.3عنایت خیل

.4حمید خیل

.5اداد خیل

(۲)دخله

ا شموذی اتمان خیل سیکشنز Shamozai utamnkhel Sections or Genealogical Chart

شموذی کښې څلور لویې څانګي دي

1سرکاني خيلsarkani khel

2سرني خيل Sarni khel

3عمرخيل Umer khel

4پاينده خيل Painda khel

د سرکاني خيلو ښاخونه.

د اتمان خیل - شموذي - سرکاني خیل څانګي شجره!!

۱ سرکاني خیل

۲ سلیمان خیل

د سلیمان خیلو لاندي ښاخونه Sub section

۱.-بیل خیل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲.میراخان خیل

۳.اصلت خیل

۴.عجم خیل

۵.زمان خیل

ب--سمیل خیل

۱.شاه وس خیل

۲ .محمد خیل

۳.سلطان علي خیل

۴.ازاد خیل

ج-عیسي خیل

۱ .خان داد خیل

۲ .باقي خیل

۳.زیبا خیل

د-عزیز خیل

2سرني خیل Sarnikhel **سرني په دوه خیلونو کښې ویش دي ۱-اباخیل ۲-بلوخیل**

۱-د اباخیلو شاخونه

1طاوس خیل

بیا دا دوه ښاخونه لري هارون خیل او دنیا خیل ۲اودال خیل۔ دوي کښې تالي خیل او اباخیل راځي

3کرم خیل کښې برم خیل او میرے کور سیکشنز دي.

۲-د بلوخیل اتمان خیلو شاخونه

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې کښې حسن خيل، نورمحمد کور، سرګړے کور، علي محمد کور، ايدرخيل او زيد کور خيلونه دي چې بيا په نورو وړو وړو لکه زيد کور بيا په قمبر خيل، بلوخيل، علي بے خيل، وغيره کښې ويش دي بيا مزيد قمبرخيل کښې هاشم خيل او بلوخيل کښې ايدرخيل سيکشنز دي.

هم دغه ډول

۳ -علي بے خيل هم د غازي خيل، مومند خيل او ميذوب خيل ښاخونه لري.

-3عمر خيل اتمان خيلUmarkhel utmankhel عمر خيل په دوه لويو څانګو او بيا وړو وړو څانګو کښې ويش دي.

۱ -پيرورخيل ۲- سيد علي خيل

۱ د پيرورخيل ښاخونه دا هم درې ښاخونه لري

1شهباز کور.. دې کښې بياحسن خيل، سهاک، کرم خيل، مليز خيل، بازار خيل، يارخان خيل، شات خيل، بوستان خيل ځانله ځانله څانګې دي

2 خوشحال کور دې خيل کښې نديم کور، بوګې کور، راجه کور، مادم خيل، ميردين کور، ميني کور، نوراخيل، لنډا خيل، اردو خيل،

3 مرچي خيل , دې کښې بونيرخيل، مالت خيل، جنجال خيل، لنګي خيل، کټويې، بهادر خيل، خان خيل، او مابير خيل وغيره دننه څانګې دي.

۲ سيد علي خيل يا سيدال کور په دوه څانګو کښې ويشت دي

1 مامد خيل دې خيل کښې دننه بيا نور خيلونه د اکبرخيل، سيد خيل، مزرا کور، رالپوري، جوشان خيل، جميل خيل، شاجي خيل وغيره په نوم دي

2 سليمان خيل يا سليمان کور کښې دننه بيا ګوري کور، شاميرکور، نظر کور، اکبر خيل، شينکيبي خيل، واصل خيل وغيره څانګې شامل دي. هم دغه ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

واصل خیل بیا مزید خیل خانیو کښې ویش دي چې په کښې بنګي خیل، ولي خیل، نظر خیل شامل دي. بنګي خیل بیا کمال خیل په نوم خیل لري

او نظر خیل بیا د جمیل خیل په نوم څانګه لري.

4 **شموذی پاینده خیل** Shamozai Paindakhel

دا خیل خانه پت څلورو سیکشنو کښې ویش ده چې تفصیل یې دا ډول دي

۱- شهباز خیل دې سب سیکشن علي بے خیل او خان کور دي

۲- مني خیل دې سب سیکشن اسرت خیل، حسن خیل او حسن کور دي.

۳- سلیماني خیل دې کښې سب سیکشن زیکاني خیل، الیاس خیل، راجه کور، ابراهیم خیل او خواجه کور دي.

۴- بادو خیل دې کښې سب سیکشن ولي داد خیل، هندو خیل او جلال خیل دي.

دخله ii سانیزي یا سنیزي اتمان خیلو څانګې

دا په درې سیکشنو یا Sections or Genealogical chart of Sanizai utmankhel **خیل خانو کښې ویش دي.**

۱- کوټا خیل دې کښې احمد خیل، کوټا خیل، امت خیل، رسول خان خیل، خواجه خیل، وریا زي سب سیکشن دي.

۲- دولت خیل دې کښې د عزیز خیل، دوړي خیل، نازو خان خیل، ملاخیل، شاه خان خیل او بټي خیل سب سیکشن دي.

۳- ملاخیل دې میرزا خیل، شیخ خیل او جانا خیل سب سیکشن دي او دغه بیا مزید ویش دي.

(۳د کراني - اصیل اتمان خیلو شجره The Genealogy Of karani Asil utmankhel:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصیل په دوه لویو څانګو کښې ویش دي

1 اصیل بادو خیل

2 اصیل بلوخیل

1د اصیل بادوخیل څانګي:

۱ واړه خیل دې کښې سب سیکشن اصلت خیل، وریاخیل، سهاک زي وغیره دي.

۲ خمارخیل دې کښې سب سیکشن ګډ خیل، پاینده خیل مدک خیل او سلطان خیل او نور راځې.

هم دغه ګډ خیل بیا مزید سب سیشکن یعني لاندې څانګي د دیني خیل، ابراهیم خیل، عمرخان کور، ساولي خیل لري هم دغه ډول دیني خیل مزید سب سیکشن د شینو خیل، مغل خیل، دیګان خیل، بای خیل په نوم لري.

هم دغه شان مدک خیل هم لاندي ښاخونه د شاري خیل، ماتي خیل، فرش خیل، انعام خیل، دادو خیل، شهزاد خیل، او پارچی خیلو لري .

2 اصیل بلوخیل

۱-صیب دین خیل

۲-عمر خیل

۳-ترغاو خیل

۴-صبدګ خیل دې خیل کښې سب سیکشن پاسوان خیل، ناشه خیل، همت خیل، میګان خیل لاندي څانګي دي.

۵-دیني خیل دې کښې بیا واړه خیل دننه سب سیکشن دي چې دغه بیا په

۱-بډی خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ -اني خيل

۳ -فتح خيل

څانګي لري

۳-پاينده خيل دې کښې

۱ -ادم خيل، ښادي

۲-رضا خيل

۳-شريف خيل

۴ -کاني خيل

۵-مابت خيل

۴ -باي خيل

۷ -دلخه خيل

وغيره شتون لري.

۴-سلطان خيل دې کښې

۱ -تاج بيګ خيل

۲ -راج بيګ خيل

۳ -ولو بيګ خيل

۴ -ماربيتګ

۵ -دارے

۶-شاه خان خيل

۷ -چورے

۸-ظفرخيل او نور شته.

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاج بېګ کښې بیا مزید سب سیکش یونس خیل، امان خیل او خرم خیل دي.

(۴)۵مري

The Genealogical Chart of Hamri utmankhel **دې سیکشن کښې دوه لوېې طائفي دي یو 1- علیزي یا علي زي اتمان خیل او 2- دویم متکي اتمان خیل نومیږي.**

1**متکي اتمان خیل**Mattakai utmankhel gebealogical chart

۱ **توري خیــل**

۲ **اتمـــان زي**

د توري خــیل څانګي

۱ **ولـــي داد خـیل**

۲ **بــرمـــکي خـــیل**

۳ **ســـواتي خـــیل**

د اتـــمان زی یا اتمان زي ټبر څـانګي

۱ **شاه عــالم خیل**

۲ **جبـــه خـــیل**

جورټ خیل

۳ **حسن خـــــیل**

۴ **حــاجـي خـیل**

۵ **علــي خــــیل**

۶ **شـــاد خــــیل**

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷ رینجابت خیل

۸ اسرت خیل

۹ اورمت خیل

۱۰ ملاخیل

دغه بیا مزید سب سیکشن لري.

2 علیزی یا الیزي اتمان خیلutmankhel Alizai

علیـــزي اتمـــان خیـــل پـــه خلـــورو لویـــو خـــانګو کبنـــي ویـــش دي

-1ماموزنزیMahunuzai

د ادیزی خانګي

۱- دړي خیل

۲- شاهي خیل

۳- علي خیل دي

۴- محبوب خیل

۵- خنجرخیل

۶- شاه زمان خیل

۷- مولا خیل

۸- انکرخیل دي

2- ایسوزیIsozai

۱- خلي خیل

۲- سارنګ خیل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- سواتي خيل

۴- مغل خيل

۵- جوګنړ خيل

-امانت خيل

۶- مامدخيل

۷- عدم خيل

۸- اروڼک خيل

هباي خان خيل چې په کښې شاذرين خيل، ګلکۍ وغيره شته.

3- ادريزۍ Adrizai

دې کښې زيرک اتمان خيل چې بيا دغه په په دوه برخو کښې ويش دي دغه زيرک زياته برخه امبار پړانګ کښې اباد دي.

۱- سپين زيرک

۲- سره زيرک

4- مرچو زۍ Marchozai **دې کښې**

۱- کرم خيل

۲- رام خيل

۳- خيچجۍ

۴- چميار خيل

۵- لوچه خيل

۶- کرمالي خيل

۷- باراني خيل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- امرو خیل

۹-حبیب خیل

۱۰-میروس خیل

(۵)بیمري یا بیهمري اتمان خیلو شجره The Genealogical Chart of behmari or bimmari utmankhel

بیهمري یا بیمري په درې لویو طایفو کښې ویش دي خرکي، میاخان، پیپل، کوهي، برمول، سنګاو د دوي سیمي دي یوه شمیره دیر او نورو کښې هم اباد دي

1- **اسماعیل خیل**

2- **سه صده**

3- **دعوت خیل**

د(1اسمعیل خیل بن بهمري) شاخونه

1 **پاینده خیل**

-2 **هیبت خیل**

-3 **عمرخان خیل**

د(1پانیده خیل بن اسمعیل شاخونه

1 **اون کور**

2 **همزه کور**

3 **خلي کور**

د(2هیبت خیل بن اسمعیل شاخونه

1 **دولت خیل**

2 **شیخا خیل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

3 **ولي خيل**

د(3 عمر خان خيل بن اسمعيل شاخونـه

1 **يار علي خيل**

2 **شيخان خيل**

د(1يار علي خيل شاخونـه

1 **بهرام خيل**

2 **رسول خيل**

3 **تيراوي خيل**

د(2شيخ خان خيل خيل شاخونـه

1 **شيخ علي كور**

2 **خان كور**

د(2 سه صده بن بهمري) شاخونـه

1 **دله زاک**

2 **تورزئ**

3 **غزت زئ**

د(1دله زاک وصلي دي) شاخونـه

1 **مومن خيل**

2 **شريف خيل**

3 **ګل داد خيل**

4 **صواتي كور هم وصلي دي**

د(2 تورزئ) شاخونـه

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

1 **عجب خيل**

2 **اباخيل**

3 **صابي خيل**

4 **شابي خيل**

5 **محب خيل**

6 **حيا خيل**

د(3 ايزب زئ) شاخونـه

1 **هارون خيل**

2 **رئيس خيل**

3 **طاوس خيل**

4 **انيس خيل**

5 **منصورخيل**

6 **چنګا خيل**

د(3 دعوت خيل بن بهمري) شاخونـه

1 **عمياره خيل**

2 **مهتر خيل**

3 **برصي خيل**

د(1عمياره خيل بن دعوت) شاخونـه

1 **مسكين خيل**

2 **پاچو خيل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

3 میرهوس خیل

د(1مسکین بن عمیاره خیل) شاخونــه

1 کټي کور

2 سلطان کور

3 زکوړ کور

د(2پاچو خیل بن عمیاره خیل) شاخونــه

1 صلا خان کور

2 الي خیل

3 انډن کور

د(3 میر هوس بن عمیاره خیل) شاخونــه

1 ربو خیل

2 محمد خان کور

3 زین خان کور

د(2مہتر خیل بن دعوت خیل) شاخونــه

1 عباس خیل

2 باګي خیل

3 بانوزئ

د(1عباس خیل بن مہتر خیل) شاخونــه

1 بوخان خیل

2 دور خیل

3 فتح خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د(2 باگي خيل بن مہتر خيل) شاخونـه

1 **جان بيگ كور**

2 **حيات خيل**

3 **پولاد خيل**

د(3 بانوزئ بن مہتر خيل) شاخونـه

1 **فقير خيل**

2 **ملوک خيل**

د(3 برصي خيل بن دعوت خيل) شاخونـه

1 **دولت خيل**

2 **ميري خيل**

د(1دولت خيل) شاخونـه

1 **طاوس خيل**

2 **دار خيل**

3 **جوگي خيل**

4 **اخري خيل**

5 **جلال خيل**

د(2 ميري خيل) شاخونـه

1 **پائند خيل**

2 **پارو خيل**

3 **سليم خان كور**

(۶)**كوري اتمان خيلو شجره**The Genealogical Chart of Gwari utmankhel

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوري په دوه لویو طایفو کښې ویشل شوې دي. ړومبۍ طایفو کښې ویش دي

۱ـ متــه خیل

مته خیل بیا په اووه لویو طایفو کښې ویشل شوي

1ـ شینکښې خیـل

2ـ رنړاخیـــــل

3ـ رضـا خــیل

4ـ صابي خیـــل

5ـ دوړي خیــل

6ـ فـولاد خــیل

7ـ شــوخـــیل

دویمه

۲ ـ حلال خـــیل

هلال خیل شپږ سیکشن لري

1ـ کــرم خـــیل

2ـ حـــمزلا خیل

3ـ لوغــــړ خیل

4ـ عمر خـــیل

5ـ تَـري خـــیل

6ـ باټــو خـــیل

(۷) بټ کور یا بټ خیل اتمان خیلو شجره The Genealogical Chart Butkhel utmankhel

(c) ketabton.com: The Digital Library

بټ خیل په درې لویو څانګو کښې ویش دي

1- موسي خیل

2- مامد خیل

3- عمرخیل

دغه مزید سب سیکشن کښې ویش دي

1- موسي خیل

۱- نظر خیل

۲- یار خان خیل

۳- میرخیل

دغه نظر خیل بیا په لاندي څانګو کښې مزید ویش دي

۱- سعادت خیل دې بیا مزید وحدت خیل، علي جان کور، امان خیل، باري خیل څانګي دي.او داسي علي جان کور هم بیا نور د مرور خیل امان خیل څانګي لري

۲- عزت خیل

۳- قدرخیل

۴- دوري کور

2- مامد خیل

مامد خیلو کښې

۱- ادم خیل

۲- معرور خیل

۳ - شاتي خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګي دي دغه بيا نور واړه خيلونه لري.

۱- ادم خيل

ولي بيګ خيل دا بيا کاکاکور، فاضل کور، اني کور، پړاند، وراکور شاخونه لري. بازيد خيل دې پاينده کور تنزرے کور، خيدوخيل ځانګي دي عيسي خيل

۲ - معرور خيل

لجر خيل

جانګيرخيل

دريبارخيل

سيدالله کور

زيد کور

نوائې کور

۲- شاتي خيل

معرخيل

سادرخيل دې کښې مني خيل او لالو خيل وغيره دي.خوږوندوي دې بيل بيل کور او زينا کور وغيره دي.

(3) عمرخيل بټ خيل

۱- بني خيل

۲- اکوخيل

۳- خان خبل

۴- انګرخيل

دا هم نور متفرق شاخونه لري

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- بني خيل

ا- نماي خيل دې کښې اول

چته کور چې بيا

حمزه کور

شادت کور دي

او دويم سيدخان خيل چې په کښې

شيخ کور

روستم کور

ميرسلاکور

نويې کور

هجم کور دي

ب- جوګي خيل

خودي کور

محمد بيګ کور

کران کور تنزري کور دي

ج-صالح خيل دې مسل کور ميبت کور مکي کور دي.

۲- اکوخيل دې کښې

ميضح کور

الله خان کور

الو کور

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

بداله کور

مرجتي کور

پيرلي کور

ملي زي کور دي

۲- **خان خيل دا يو سب سيکشن لري شريف خيل**

۴- **انګرخيل دې کښې**

سونړي خيل

پړانګيان

شموذيان

مامي کور شامل دي

(۸ **سـميل زي يـا اسـماعيل زي** The Genealogical Chart of ismaelzai utmankhel

دا يوه لويه طايفه ده د اتمان خيلو چې په څلورو نورو لويو طايفو کښې ويش دي البته د دوي تعداد زياتر د خپل ټاټوبي نه بهر دي او نورو سيمو کښې خواره واره ژوند کوي. استاندار دې کښې يوه مذهبي طايفه ده چې د قدر وړ نظر ورته ټولو اتمان خيلو کښې کـوالاي شـي. دې طايفـه کښـې ټـاکور، پيغـوذي، اسـتاندار او منـدن شـامل دي

۱-**ټاکور اتمان خيلو شجره**: The Genealogical Chart of Takwar utmankhel :

دوي هم متفرق څانګي لري

۱ **ســــوري خـــيل**

۲ **فـــــرمان خـــيل**

۳ **مبـــــارک خـــيل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ســــادي خــــيل

۵ بـــــوړي خــــيل

۶ ګومـــــبل

۷ دولـــت خــــيل

۸ شالې يا شاه علي خـيل

۱۰ نعمت خـــــيل

۱۱ شـــاف خــــيل

۱۲ تـــوركي خـــــيل

۱۳ نـــچه خـــــيل

۱۴ چـــالۍ خـــيل

۱۵ لـــډر خــــيل

۱۶ اينــــزه خـــــيل

۱۷ مــــلا خـــيل

۱۸ بهـــــرام خيل

۱۹ جمـــادي خـــيل

۲۰ لالــــو خــــيل

۲- پيغـوذي اتمـان خيلـو شـجره The Genealogical Chart of Takwar utmankhel

The Genealogical Chart of peghozai utmankhel

۱- سرابدال خيل

۲- دوستا خيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-   سرابدال خیل دې کښې رنزي خیل او بیا رنزي خیل په

۱-   ګډي خیل

۲-   خوازه خیل کښې ویش دي

۱-   ګډي خیلو کښې بیا مزید اچک خیل سیکشن دي او

۲-   او خوازي خیل کښې پیرخیل

۲-   دوستا خیل هم د

۱-   شاندار خیل

۲-   ټټارې

۳-   پړانګیان

شاخونه لري.

۳-   استاندار اتمان خیلو شجره The Genealogical Chart of Astanadar utmankhel

۱   ملا یوسف خیل

دا بیا دوه خیلونو کښ ویشل شوې مشـر خیل او کشـر خیل.

۲   د ملات بابا اولاد چې قبر یې باجوړ ارنګ کښې دي

1ملات خیل، 2-زیبا خیل 3-لنډا سري

۳   خزان بابا اولاد د دوي مزار هم باجوړ ارنګ کښې دي خزان خیل د دې نه علاوه

۴   مامــنز خیل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ **رنـــي خيـل**

۶ **قاضــې خيل**

۷ **نيــکيبې خيل**

۸ **شـاهي خـيل**

۹ **ګـجر خيـل**

۱۰ **ناري خـــيل**

۱۱ **نـــور خيــل**

۱۲ **ملات خــيل هم د استاندارو شاخونه دي.**

۴ **مندن مندن خيل**

The Genealogical Chart of mandan utmankhel

د دې سيکشن په مندل خيلو يادېږي دوي هم ځاي په ځاي باجوړ اتمان خيلو کښې اباد دي.

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

حوالې

[1] کاکاخیل سید بهادر شاه ظفر، پښتانه د تاریخ په رڼا کې، یونیورسټي بک ایجنسي ۲۰۱۲ع مخ ۱۵۳
[2] هم ددغه اثر مخ ۱۵۴

[3] هنري والټر بيلو H W Bellew,
An inquiry to the
ethnography of Afghanistan(digital Library) Common university of Nebraska London 2008 page no 123

[4] جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر117

[5] سر اولف کیرو، دي پټهانز، ژباړه الحاج شيرمحمد کريمي ډاکټر زبير حسرت، زرپانه پبلشرز ، چاپ کال ۲۰۱۱ مخ ۶۴
[6] هم دغه اثر مخ ۶۷۰
[7] یاد لطیف ډاکټر، پښتنې قبیلې وپېژنئ،
www.khayber.org
مخ ۱۸
[8] هم دغه اثر مخ ۱۹
[9] مومند سیال، د پښتنو قبیلو شجرې او روایتي نسبي شجرې، یونیورسټي بک ایجنسي چاپ کال ۱۹۸۸ع مخ ۲۹۷

[10] Origin and history of Jats and other Allied Nomadic Tribes India from 900 BC to 1947 AD
Chapter LUDiANA District, Publishing year Unknown.

[11] جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحه نمبر115

[12] ارمغان خوشحال خان ختک ، یونیورسټي بک ایجنسي چاپ کال نامعلوم مخ ۳۱۹
[13] د خوشحال خان ختک کلیات، مرتب مغموم پروفیسر ډاکټر یارمحمد، یونیورسټي بک ایجنسي ۲۰۱۶ ع
[14] جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر119-118

[15] Militry Refort on Dir swat and bajawar First editiin Simila Printed 1906 Page No 130

[16] نګار انور باجوړ، تراشلي ټکي، ارټ پوائنټ پېښور ، جنوري ۲۰۲۰ ع مخ ۲۹
[17] هم دغه اثر مخ ۳۰

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

---

[18] The Royal Air force an encyclopedia of the inter war year Volum II from 1930 to 1939 RAF Operations page no 161

[19] ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک ژباړه

Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.

http://pashtoacademy.uop.edu.pk

مخ ۱۴۲

[20] جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر 114-115

[21] کاکاخیل سید سیاح الدین تذکرہ شیخ رحمکار ادارہ اشاعت اسلام لائل پور ۱۹۶۴ع صفحہ نمبر ۲۳۸

[22] امجد علي اتمان خیل ملاکنډ هریانکوټ، سوشل میډیا پیلیکیشن، مئ ۲۴ کال ۲۰۲۱

ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک ژباړه [23]

Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.

http://pashtoacademy.uop.edu.pk

مخ ۴۷-۴۶

[24] هم دغه اثر مخ ۷۷

[25] هم دغه اثر مخ ۸۲

[26] هم دغه اثر مخ ۷۵

[27] عبدالحیٔ کاکڑ، موجودہ اپریشن میں باجوڑ اهم کیوں؟ ، http://www.BBC.com اکتوبر۲۹، ۲۰۰۸

[28] ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک ژباړه

Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.

http://pashtoacademy.uop.edu.pk

مخ ۴۷-۹۹

[29] مولانا خان زیب باجوړ، سوشل میډیا پبلیکشن ۷ نومبر ۲۰۲۰ بحواله پښتانه د تاریخ په رڼا کې مخ ۷۹۶

[30] شیر علي خان بنوچي، پشتونو کي تاریخ اور شجرے ترتیب و تدوین پروفیسر ډاکټر نصراالله وزیر ډایریکټر پښتو اکاډمي یونیورسټي اف پشاور قوم اتمان خیل چاپ کال ۲۰۱۹ع مخ ۴۷

[31] غني خان ، لټون ، یونیورسټي بک یجنسي اووه ګلونه نظم مخ ۲۶۲

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library